

הלב פתוח לרווחה

משרד הרווחה והשירותים החברתיים
האגף למחקר, תכנון והכשרה
בשיתוף עם האגף לשירותים חברתיים
ואישיים, שירות ילד ונוער

מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל
MYERS-JDC-BROOKDALE
מאירס - ג'וינט - ברוקדייל

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

ליווי למשפחות באומנת קרובים: סקירת ספרות

שרון עמיאל ✦ יואה שורק

הסקירה נערכה ביוזמת אגף מחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים והשירותים לילד ולנוער באגף לשירותים אישיים וחברתיים

ליווי למשפחות באומנת קרובים: סקירת ספרות

שרון עמיאל יואה שורק

הסקירה נערכה ביוזמת אגף מחקר, תכנון והכשרה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים והשירות לילד ולנוער באגף לשירותים אישיים וחברתיים

נובמבר 2014

ירושלים

חשון תשע"ה

FOSTER CARE BY RELATIVES –SUPPORT FOR THE FAMILIES: LITERATURE BRIEF

SHARON AMIEL, YO'A SOREK

עריכת לשון: ג'ני רוזנפלד
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

פרסומים נוספים של המכון בנושאים קשורים

בן-רבי, ד. ; חסין, ט. 2006. פנימיות קהילתיות ופנימיות יום: דרכי עבודתן ומצב הילדים וההורים סיכום שלוש שנות מחקר. דמ-06-477.

דולב, ט. ; סבו-לאל, ר. ; שמיד, ה. ; בר ניר, ד. 2008. מדיניות "עם הפנים לקהילה" - מחקר הערכה. דמ-08-516.

דולב, ט. ; סבו-לאל, ר. ; בן-רבי, ד. 2008. פקידי הסעד לחוק הנוער בישראל: תפקידים, דרכי עבודה ואתגרים. דמ-08-512.

סבו-לאל, ר. ; חסין, ט. 2011. מצבי סיכון בקרב ילדים ובני נוער: איתור ומיפוי במסגרת התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון. דמ-11-589.

סבו-לאל, ר. ; וניגים-אכתילאת, פ. 2012. היחידות הטיפוליות-ייעוציות במרכזי החירום לילדים בסיכון. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-12-614.

סבו-לאל, ר. ; ושבת, מ. 2012. תכנית "מגן" לשיפור ולשדרוג מערך הגנת הילד – מחקר הערכה. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-12-613.

עמיאל, ש. ושורק, י. 2014. גיוס משפחות לשירותי אומנה: סקירת ספרות. מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל, ירושלים. דמ-14-682.

עמיאל, ש. ושורק, י. 2014. מתבגרים באומנה: סקירת ספרות. מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל, ירושלים. דמ-14-681.

ריבקין, ד. (בהשתתפות: שמעיה-ידגר, ס. ; שמש, מ. ; סבו-לאל, ר. ; שורק, י.). 2009. הערכת מרכזי ילדים-הורים. דמ-09-533.

ריבקין, ד. ; באומגולד, ש. 2001. מעקב אחר ילדים גדולים הנמסרים לאימוץ. דמ-01-375.

שורק, י. ; וניגים-אכתילאת, פ. 2012. מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ – חקר מקרים: אימוץ עם קשר ואימוץ על ידי משפחות אומנה. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-12-626.

שורק, י. ; וניגים-אכתילאת, פ. 2012. מסמך רקע לתכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ". מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-12-595.

שורק, י. ; סבו-לאל, ר. ; ובן סימון ב. 2014. שירותי האומנה בישראל – תהליכי שינוי ותמונת מצב. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-14-664.

להזמנת הפרסומים ניתן לפנות למאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, ירושלים 91037
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il ; ניתן למצוא את הפרסומים

גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale

תוכן עניינים

1. מבוא 1
2. חסמים לשיתוף פעולה בין המשפחות ובין העו"סים (מנחי האומנה) 3
3. אסטרטגיות לשיפור שיתוף הפעולה ולתמיכה באומנת קרובים 4
- ביבליוגרפיה 9

1. מבוא

שירותי האומנה בישראל הם חלק חשוב במערך השירותים החוץ-ביתיים של משרד הרווחה והשירותים החברתיים. מערך זה של שירותים נועד לענות על צרכיהם של ילדים ובני נוער עד גיל 18, הנמצאים במצבי סיכון וסכנה על רקע תפקוד הורי לקוי ושאינם יכולים להמשיך לגדול בבית הוריהם.

במסגרת האומנה הילד מטופל באופן זמני במשפחה אחרת ממשפחתו המולידה. ההורים האומנים מודרכים כיצד ליצור קשר עם הילד וכיצד לטפחו ולחנכו, במטרה להקנות לו מסגרת יציבה ובטוחה ולתרום להתפתחותו הגופנית, הרגשית והחינוכית. המשפחה האומנת משמשת בדרך כלל כמשפחה משלימה למשפחה שממנה הגיע הילד, ולכן ההורים האומנים מודרכים לשאוף ולפעול לשמירה על מערכת יחסים עם ההורים המולידים כדי להקל על הילד את גיבוש זהותו ולאפשר לו, אם ניתן, לשוב אליהם בעתיד.

בישראל, מרבית הילדים הזקוקים למסגרת חוץ-ביתית מופנים לפנימיות (76%), ורק מיעוטם (26%) מופנים לאומנה¹ (Attar-Schwartz, 2011; King, 2013). מצב זה נובע, בין היתר, מכך שהיחס לפנימיות בישראל הוא בדרך כלל חיובי יותר מהמקובל בעולם המערבי, עקב הנסיבות המיוחדות והרקע ההיסטורי של החברה בישראל (Dolev, Ben-Rabi & Zemach-Marom, 2009). מצב זה הוא יוצא דופן בעולם. במדינות רבות רוב מסגרות השילוב החוץ ביתיות הן משפחות אומנה, וילדים מופנים לפנימייה רק אם יש להם בעיות רגשיות או בעיות התנהגות קשות, או אם האומנה נכשלה. הטיפול במסגרת האומנה, השכיח יותר ברוב המדינות המערביות, מבוסס על תיאוריית ההתקשרות, ולפיה יצירת קשר עם דמות מיטיבה בעקביות ולאורך זמן, במסגרת המדמה משפחה נורמטיבית משקמת את המערכות שנפגעו (יוסף ואחרים, אצל זעירא, עטר-שוורץ ובנבנישתי, 2012). כמו כן, טיפול זה עולה בקנה אחד עם התפיסה המתחזקת, ולפיה יש להעדיף ככל שניתן מסגרת משפחתית לטיפול בילדים (Thouburn & Courtney, 2011).

ועדת רוטלוי, שהסתמכה על האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד, המליצה כי המדרג הרצוי למסגרת חוץ ביתית בישראל יחל בהשמת הילד אצל קרובי משפחתו או במשפחה אומנת, וכי החלופה המוסדית, כפי שהוועדה מכנה זאת, תהיה החלופה האחרונה במדרג. קביעת המדרג, אין משמעה כי לא ניתן לבחור כבר בשלב הראשון את כל החלופות במקביל, ואין משמעה כי כל ילד חייב לעבור את כל החלופות בזו אחר זו כדי להגיע לחלופה האחרונה. יש לבחור את החלופה המתאימה לכל ילד ולנסיבותיו המסוימות (דוח רוטלוי – דוח ועדת המשנה בנושא השמה חוץ-ביתית, 2003). המלצות אלה עדיין לא יושמו.

¹ יחד עם זאת חשוב לציין כי אומנה על פי רוב מיועדת לילדים מלידה עד גיל 12 ופנימיות מיועדות לילדים בגיל 12 ומעלה.

כיום נעשים בישראל מאמצים להרחבת מענה האומנה עבור ילדים הזקוקים למסגרת חוץ- ביתית, לשיפורו ולעיגונו במסגרת חוק². במסגרת הוועדה לבחינת מדיניות המשרד בנושא הוצאה של ילדים למסגרות חוץ ביתיות ונושא הסדרי ראייה (דוח ועדת סילמן, 2014), הומלץ ליישם את המלצות ועדת רוטלוי בדבר המדרג הרצוי לשילוב במסגרת חוץ-ביתית כאשר אחת החלופות הינה השמת הילד ככל שניתן בקרב קרובי משפחתו.

אומנת קרובים במדינות שונות בעולם היא סידור חוץ ביתי שבו הורי האומנה הם קרובי המשפחה של הילד/ים: הדודים שלו, הסבים שלו, או האחים הבוגרים שלו. אומנה מסוג זה נחשבת עדיפה עבור הילד מאשר אומנה רגילה. כמו כן, מתבגרים באומנה הביעו עמדות ורגשות חיוביים יותר ביחס לאומנת קרובים ולאומנה על ידי חברים ומכרים של המשפחה, בהשוואה לאומנה מסורתית. נמצא כי למתבגרים קל יותר לבסס קשרים חברתיים חיוביים, כפי שהם באים לידי ביטוי באינטראקציה המשפחתית היומיומית, בשני סוגי האומנה הראשונים, בהשוואה לאומנה מסורתית (Hedin et al, 2011a). ולכן כאשר ישנו צורך בהוצאה חוץ ביתית, אומנת קרובים נבדקת כאפשרות הראשונה (Geen, 2003). מן המחקר שנערך על שירותי האומנה בישראל עולה כי 37% מן הילדים בסידור האומנה שוהים באומנת קרובים³ (שורק, סבו-לאאל וכן סימון, 2014).

למשפחות באומנת קרובים מאפיינים שונים מאלה של משפחות באומנה רגילה. מתוך סקירת הספרות עולה כי משפחות אלה מתאפיינות בכך ששיעור גבוה יותר מהן הן חד-הוריות, עניות יותר, מבוגרות יותר ובעלות השכלה פורמלית נמוכה יותר, לעומת משפחות באומנה רגילה (Ehrle and Geen, 2002). תמונת מצב דומה עולה גם מן המחקר בישראל: באומנת קרובים יש פי שניים יותר משפחות חד הוריות, להורים האומנים השכלה נמוכה יותר ומצבם הכלכלי טוב פחות בהשוואה להורים באומנה שאינה אומנת קרובים (שורק, סבו-לאאל וכן סימון, 2014). בנוסף, יש למשפחות אלה צרכים שונים בליווי בגלל אופי הקשר עם הילד וסוג המחויבות כלפיו, אשר לעתים שונים מאלה של משפחות אומנה רגילות, ובגלל קושי שעלול להתעורר בשיתוף הפעולה עם גורמים מקצועיים בנוגע לגידול הילד.

למרות המאפיינים הייחודיים של אומנת קרובים והמורכבות הטמונה בקשר בינם ובין הגורמים המקצועיים המלווים אותם, עד לאחרונה, לא הייתה התייחסות מיוחדת לליווי אומנת קרובים בישראל. לאחרונה, הקים משרד הרווחה והשירותים החברתיים קבוצת למידה בנושא זה, שמטרתה לפתח אסטרטגיות לליווי מותאם למשפחות באומנת קרובים, ולבנות הכשרה לליווי מסוג זה.

סקירת הספרות המופיעה במסמך זה הוזמנה ממאירס-גיוינט-ברוקדייל במסגרת המאמצים לשיפור השירות והרחבתו. הסקירה נועדה לספק לקובעי המדיניות ולגופים המפעילים באומנה מידע על אסטרטגיות יעילות לליווי המשפחות באומנת קרובים. כמו-כן, הוזמנו שתי סקירות נוספות

² בישראל נושא האומנה אינו מעוגן בחוק ספציפי נפרד. עיקר ההוראות בענייני אומנה מובאות בתקנון העבודה הסוציאלית (התע"ס, סעיף 8.2, 2011). היום נושא האומנה נמצא בשלבי חקיקה. הצעת החוק, שמשרד הרווחה והשירותים החברתיים תומך בה, עברה בקריאה טרומית.

³ בעת המחקר רק ילדים שגדלו אצל הדודים שלהם הוכרו באומנת קרובים. ילדים רבים נוספים גדלו אצל סבים, אחים או קרובי משפחה אחרים, אך לא היו מוכרים באופן רשמי כשוהים באומנת קרובים. בעקבות ועדת סילמן, גם ילדים הגדלים אצל קרובי משפחה אחרים יוכרו כילדים השוהים באומנת קרובים.

העוסקות בגיוס משפחות לשירותי האומנה ומתבגרים באומנה (עמיאל ושורק 2014א, 2014ב). מומלץ לקרוא גם אותן כדי לקבל תמונה מקיפה יותר.

בתחילה יוצגו בקצרה החסמים לשיתוף פעולה בין מנחי האומנה לבין המשפחות באומנת קרובים, כפי שהם עולים מן הספרות המקצועית. לאחר מכן, יתוארו אסטרטגיות לשיפור שיתוף הפעולה ולתמיכה באומנת קרובים: הן אסטרטגיות ברמה המערכתית והן אסטרטגיות ברמת הקשר של העו"סים (מנחי האומנה) עם המשפחות באומנת קרובים. האסטרטגיות שיוצגו מבוססות על מידע אמפירי, ועל המלצות מתוך קבוצות מיקוד עם משפחות ועם נותני שירותים, מן הספרות.

2. חסמים לשיתוף פעולה בין המשפחות ובין העו"סים (מנחי האומנה)

מתוך המחקר של Burke & Schmidt (2009) עולה כי העובדים הסוציאליים דיווחו באופן עקבי כי הם אוהבים את רעיון ההשמה של הילד אצל חברים או קרובי משפחה, בהשוואה לאומנה רגילה. עם זאת, הקשר בין המשפחות באומנת קרובים ובין שירותי הרווחה עשוי להיות מאתגר עקב הסיבות העיקריות שלהלן:

"התקשרות לעומת סמכות" - אחד הקשיים בשיתוף הפעולה נובע מן הזיקות השונות של קרובי המשפחה והעובדים הסוציאליים כלפי הילד באומנה. הזיקה והמחויבות של קרובי המשפחה אל הילד נובעת מהתקשרות טבעית ומאחריות מוסרית ואתית כלפיו וכלפי הוריו, ואילו המחויבות של העובדים הסוציאליים (מנחי האומנה) כלפי הילד נובעת מסמכות חוקית-משפטית ומהאחריות שלהם לאכיפת מדיניות ותקנות בנוגע לטיפול בילדים. זיקות שונות אלה אל הילד גורמות לעתים קרובות לחיכוכים ולאי הבנות בדבר טובת הילד והדרכים לקידום האינטרסים שלו (Pasztor et al., 2002).

הבדלים במאפיינים הסוציו-דמוגרפיים בין המשפחות באומנת קרובים והעו"סים - כמו באומנה רגילה, גם באומנת קרובים עשויים להיות הבדלים בין המשפחה האומנת והעובד הסוציאלי (מנחה האומנה) מבחינת מוצא אתני/תרבותי, גיל, השכלה ומצב כלכלי-חברתי (Pasztor et al., 2002). הבדלים אלה עשויים להגביר את הקשיים בשיתוף הפעולה במיוחד כאשר ישנם חיכוכים ואי הבנות על רקע הזיקות השונות כלפי הילד.

היעדר ניסיון קודם וחשש של קרובי המשפחה משירותי הרווחה - למשפחות באומנת הקרובים אין בדרך כלל ניסיון קודם עם שירותי הרווחה. הן לא יודעות למה לצפות מהעובד הסוציאלי (מנחה האומנה) ומבתי המשפט. הן גם עשויות שלא לתת אמון בשירות ולחשוש מכך שתיתפסנה כנעדרות מסוגלות לטפל בילד, ולכן לנסות להימנע מהתערבותו של השירות בנעשה בביתן (Geen, 2003).

מיעוט הכשרה ותמיכה בעובדים הסוציאליים ובמשפחות האומנה - גם העובדים הסוציאליים וגם המשפחות באומנת קרובים אינם מקבלים על פי רוב הכשרה ו/או תמיכה הנחוצים להם לפעול בשיתוף פעולה (Pasztor et al., 2002). קרובי משפחה לעתים אינם נדרשים לעבור הכשרה פורמלית כדי להיות הורי אומנה. למשל, בישראל שיעור נמוך יותר של הורים באומנת קרובים השתתפו בהכנה או הכשרה

כלשהי לתפקיד⁴ לעומת הורים באומנה רגילה (44% לעומת 64% בהתאמה) (שורק, סבו-לאל וכן סימון, 2014). כמו כן, רק מיעוט מהעובדים הסוציאליים (מנחי האומנה) מקבלים הכשרה על האופן השונה שבו רצוי לגשת לקרובי משפחה המשמשים כהורי אומנה. זאת, למרות ההכרה בכך שעבודה עם קרובי משפחה שונה בדרכים רבות מעבודה עם הורים באומנה רגילה (Geen, 2003). היעדר הכשרה ותמיכה עלול להוביל לשיתוף פעולה לא יעיל בין שני הגורמים.

היקף השירותים המוגבל שניתן להציע למשפחות - היקף וסוג השירותים והתמיכה שהעובדים הסוציאליים (מנחי האומנה) יכולים להציע, כדי לענות על צורכיהן של משפחות באומנת קרובים וילדיהן משפיע, באופן עקיף, על יחסי שיתוף הפעולה בין שני גורמים אלה (Pasztor et al., 2002). כלומר, אם הוא מצומצם יחסית הוא עלול להשפיע לרעה על מידת שיתוף הפעולה בין שני הגורמים.

3. אסטרטגיות לשיפור שיתוף הפעולה ולתמיכה באומנת קרובים

בחלק זה יובאו אסטרטגיות לשיפור שיתוף הפעולה ולתמיכה באומנת קרובים הן ברמה המערכתית והן ברמת הקשר בין העו"סים והמשפחות באומנת קרובים.

אסטרטגיות ברמה המערכתית

בחלק זה יוצגו המלצות לשינויים ברמה המערכתית לצורך סיוע ותמיכה באומנת קרובים, שנוסחו במדינת וושינגטון (Mayfield et al., 2002). המלצות אלה לשינויים, והדרכים ליישומן, מבוססות על מיפוי צרכים בקרב מדגם משפחות באומנת קרובים, קבוצות מיקוד עם משפחות באומנת קרובים, המלצות של אנשי מקצוע מהתחום וניסיון של מדינות אחרות.

מתן מענה חוקי לאומנת קרובים - על פי רוב, לאומנת קרובים ישנו מעמד חוקי. קרובי המשפחה מקבלים משמורת על הילד, ובהתאם לכך מקבלים את כל סוגי התמיכה לה זכאים הורים באומנה רגילה. אולם, בישראל, רק דודים ודודות של הילד מוכרים כיום כמשפחות אומנה, ואילו סבים ואחים אשר מגדלים ילדים מקבלים גמלת ילד נטוש מהביטוח הלאומי, ומוכרים כהורי אומנה רק במקרים נדירים. משפחות רבות מדווחות על הקושי שלהן עם היעדר מעמד חוקי ומשמורת על הילדים, בגלל אי-הזכאות לקבלת שירותים, ובגלל הרחקתן מתהליכי קבלת ההחלטות בנוגע לילד. לכן מומלץ כי המדינה תחוקק חוקי הסמכה/משמורת או תשנה הליכים בבתי המשפט, כדי להקל על קרובי משפחה, שאינם מוכרים באופן רשמי, לקבל מעמד חוקי ביחס לילד וגישה לשירותים עבורו (Mayfield et al, 2002).

חשוב לציין כי בשנים האחרונות נעשים מאמצים לצמצם את המכשולים החוקיים והביורוקרטיים שאינם מאפשרים מתן מעמד חוקי לקרובי משפחה, כאומנת קרובים. הצעת "חוק האומנה", שעברה קריאה טרומית, אמורה להסדיר מצב שבו סבים ואחים של הילדים יוכרו כמשפחות אומנה (דין וחשבון הוועדה לבחינת מדיניות המשדך בנושא הוצאה של ילדים למסגרות חוץ-ביתיות ונושא הסדרי ראייה, 2014).

⁴ הכנה והכשרה כלשהי לתפקיד האומנה כוללת השתתפות בקורס במ"ה, קורסים אחרים או שיחה עם מנחת האומנה.

שיפור נגישות המידע בנוגע לשירותים - מן המחקר של גין (Geen, 2003) עולה כי משפחות באומנת קרובים וילדיהן צורכות פחות שירותים בהשוואה למשפחות באומנה רגילה, בין היתר בגלל היעדר היכרות של קרובי המשפחה עם משאבים בקהילה. חלק מן המשפחות באומנת קרובים מדווחות כי הן היו מנצלות יותר שירותים, אילו היו יודעות שהללו קיימים עבורן (Mayfield et al., 2002). ואכן, במחקר של Gladstone & Brown (2007) אחד הגורמים שנמצאו תורמים לקשרי עבודה חיוביים בין סבים ובין עובדים סוציאליים הוא אספקת מידע. Mayfield et al, (2002) ממליצים על כמה אסטרטגיות כדי לגשר על פערי המידע וכדי לסייע למשפחות לנווט במערכת הציבורית המורכבת של השירותים: *להסדיר תפקיד של "נווט אומנת קרובים" ("Kinship Navigator")* שיספק מידע על שירותים קיימים; *להקים קו חם*, בחיוג חנים, שבו יינתן מידע על שירותים ועל נושאים שונים בהורות וכן תמיכה מורלית; *להעלות אתר אינטרנט* שיספק מידע על שירותים ונושאים נוספים; *להנגיש מידע מרוכז* על מגוון השירותים שמשפחות באומנת קרובים זקוקים להם תחת קורת גג אחת (One-Stop Shops).

הגדלת היצע השירותים והנגשתם - מחקרים מלמדים כי בפועל משפחות באומנת קרובים וילדיהן מקבלים פחות שירותים, בהשוואה למשפחות באומנה רגילה, למרות שהצורך שלהן בשירותים גדול יותר (Farmer, 2010; Geen, 2003; Berrick et al., 1994). עובדה זו נובעת ממגוון סיבות שצוינו לעיל: היעדר מעמד חוקי של חלק מקרובי המשפחה כמשפחות אומנה, המהווה מחסום לצריכת שירותים בגלל שהעובדים הסוציאליים (מנחי אומנה) מציעים פחות שירותים למשפחות באומנת הקרובים; בגלל שמשפחות באומנת קרובים מבקשות פחות שירותי עבודה סוציאלית; היעדר היכרות של קרובי המשפחה עם משאבים בקהילה או רשימות המתנה ארוכות לשירותים (Geen, 2003). ואכן, במחקרים שונים ביטאו קרובי משפחה צורך בהגדלת ההיצע של שירותי התמיכה ובגישה קלה יותר לשירותים. במיוחד הם ביטאו צורך בטיפול הפוגה, במענה על צרכיהם החינוכיים של ילדים, בפעילויות פנאי עבור הילדים, בשירותי ייעוץ בהתמודדות עם ההורים המולידים; בשירותי ייעוץ להתמודדות עם ההורות מחדש; בשירותי ייעוץ בנוגע ליחסיהם החדשים עם הילדים באחריותם. לפיכך, מומלץ שהמדינה תרחיב את שירותי התמיכה עבור משפחות באומנת קרובים ובמיוחד את הייעוץ וטיפול הפוגה. כמו כן מומלץ ליצור או לחזק שותפויות ציבוריות-פרטיות כדי להרחיב את השירותים הניתנים ברמה הקהילתית (Mayfield et al., 2002). לפי המלצתם של Gordon et al. (2003), שירותים אלה צריכים להיות כוללניים ולפנות לכל היחידה המשפחתית.

הגדלת התקציב המיועד לאומנת קרובים - ממחקרים שונים עולה כי מומלץ להגדיל את התקציב המיועד לאומנת קרובים במיוחד לצורך מענה על שני הצרכים האלה:

- ◆ **סיוע כספי למשפחות -** הצורך של המשפחות באומנת קרובים בסיוע כספי מוזכר בספרות המחקרית בתדירות גבוהה ביותר (Broad, 2002). המשפחות מדווחות על צורך בסיפוק צרכים בסיסיים לילדים כמו טיפול רפואי, זכות לדיור ותחבורה נאותה (Mayfield et al, 2002).
- ◆ **הכשרת העובדים הסוציאליים והקצאת זמן נוסף שלהם למתן תמיכה -** חוקרים שונים ציינו, כי נדרש תקציב נוסף עבור ההכשרה של העובדים הסוציאליים (מנחי אומנה) בנושא הליווי לאומנת קרובים ואסטרטגיות לכינון קשרים יציבים ומכבדים עם המשפחות, ובנושא הקריטריונים

לזכאותם למגוון שירותים ציבוריים. כמו כן, ישנו צורך בהקצאת זמן רב יותר שלהם לתמיכה במשפחות (Burke & Schmidt, 2009; Geen, 2003; Mayfield et al, 2002).

אסטרטגיות ברמת הקשר בין העו"סים (מנחי האומנה) לבין המשפחות באומנת קרובים

הספרות העוסקת בדרכים ליצירת שיתוף פעולה פורה בין העובדים הסוציאליים (מנחי האומנה) והמשפחות באומנת הקרובים מצומצמת. למרות זאת, ניתן ללמוד כי גם אלה וגם אלה מתאמצים למצוא דרכים להבין זה את זה ולעבוד יחד למען שלומם, רווחתם וצורכי הקביעות של ילדים באומנת קרובים (Pasztor et al, 2002). להלן פירוט האסטרטגיות המומלצות בספרות:

בניית קשרי אמון - אמון הדדי בין המשפחות באומנת קרובים לבין העובדים הסוציאליים עשוי להשפיע על הביטחון ועל הקביעות של הילדים באומנת הקרובים. האמון יתפתח כאשר כל גורם יקבל אישור לכך שמצבו של הילד באומנה בטוח וכי הוא מטופל היטב על ידי הגורם האחר, וכאשר כל גורם יתחשב ויענה לצרכיו של האחר. ואכן, אחד הגורמים שנמצאו תורמים לקשרי עבודה חיוביים בין סבים ובין עובדים סוציאליים (מנחי אומנה) הוא התפיסה כי האחר מחויב לתהליך ותומך (Gladstone & Brown, 2007).

מתן כבוד לידע, לכישורים ולניסיון של הגורם האחר (התבססות על חוזקות המשפחה) - חלק מן המשפחות באומנת קרובים מדווחות כי הן חשות שאינן זוכות ליחס של כבוד מצד העובדים הסוציאליים (מנחי האומנה) על בחירתן לשמש משפחות אומנה לקרוביהן (Mayfield et al, 2002). חשוב, אם כן, שהעובד הסוציאלי ייתן למשפחות אישור על כך שניסיון חייהן וחוויותיהן עם ילד האומנה הם בעלי ערך (Pasztor et al, 2002). לצד זה, חשוב שהעובד הסוציאלי יסייע למשפחה באומנת קרובים להעריך את תרומתו ואת מומחיותו. תהליך תמיכה שיתופי, המסייע למשפחות להתחבר מחדש לחוזקות הפנימיות שלהן הוא ניהול טיפול המבוסס על חוזקות המשפחה. נמצא כי סבים, שגידלו את נכדיהם, ואשר עברו תהליך שסייע להם להתחבר מחדש לחוזקותיהם ולמשאביהם הפנימיים, ולהשתמש בהם כנכסים לטיפול בבעיותיהם בהווה, טיפחו תחושה של עצמאות וערכם העצמי עלה ביחס ליכולתם לתמוך בנכדיהם (Whitley et al., 1999).

יצירת אווירה שבה מסורות תרבותיות, ערכים וגיוון יכובדו - אומנת קרובים הוא שירות שמבוסס על המשפחה. האופן שבו ילדים גדלים טבוע במסורות תרבותיות ובערכים, החל מהאופן שבו נחגגים חגים ועד לדרכים להטלת משמעת. כאמור, עשויים להיות הבדלים במאפיינים הסוציו-דמוגרפיים בין העובדים הסוציאליים ובין משפחות אומנת הקרובים. הבדלים אלה במאפיינים האישיים עשויים להשפיע על התפיסה של כל אחד מהצדדים בנוגע לדרכים הטובות ביותר לתת מענה לצורכי הילד באומנה. עובדים סוציאליים שמעורבים בהשמת ילדים בקרב קרובי משפחה נאלצים לשקול דינמיקות אלה בזהירות (Pasztor et al, 2002), תוך אימוץ גישה רבת תרבותית המצמצמת את השימוש בהכללות, ומדגימה כבוד לאיכויות המובחנות ולאמונות של כל אדם (Langer, 1989).

מתן אפשרות למעורבות של קרובי המשפחה בתהליך קבלת ההחלטות - בקבוצות מיקוד שנערכו בבולטימור, מרילנד, העלו משפחות באומנת קרובים, בין היתר, את הצורך להיות מעורבות בתהליך קבלת ההחלטות בנוגע לילד באומנה. זאת, מאחר שלתפיסתן, הן יודעות טוב יותר, מהם צורכי הילד

והמצב של הוריו. לכן, גורסים Gordon et al. (2003) כי יש צורך להכיר בחשיבות של מעורבות קרובי המשפחה בתהליך קבלת ההחלטות. עובדים סוציאליים יכולים להכיר בחשיבות המעורבות של קרובי המשפחה על ידי הכללתם בתהליך תכנון תכנית הטיפול בילד, ובתהליכי קבלת החלטות בנוגע אליו (Wilson, 1999; Scannapieco & Jackson, 1996). עוד עולה מן הספרות כי דיונים כנים לגבי צרכי הילדים וקרובי משפחתם האומנים יניבו הערכה מדויקת והתאמה של התערבויות מתאימות (Pasztor et al., 2002). כדי לשפר את השותפות עם המשפחות באומנת הקרובים החלו ליישם תכניות משפחתיות קבוצתיות לצורך קבלת החלטות (family group conferencing programs) שבהן מתכנסים כל חברי הרשת המשפחתית לצורך תכנון הטיפול בילד (Geen, 2003).

מתן הסבר למשפחות באומנת קרובים על התפקידים באומנת קרובים - למשפחות של אומנת הקרובים עשויים להיות גבולות מבחינת יכולתן למלא את דרישות התפקיד. מומלץ, כי העובדים הסוציאליים יסבירו בזהירות ובאופן יזום את התפקידים המוטלים על משפחות אומנת הקרובים, ובתוך גבולות אלה, יסייעו בפתרון קונפליקטים אפשריים ויפעלו לקידום שיתוף הפעולה עם משפחות האומנה כדי להבטיח את הגנת הילד ואת קביעות ההשמה (Cohon et al., 2005; Pasztor et al., 2002).

הצעת עזרה מיד עם שילובו של הילד באומנה - משפחות באומנת הקרובים עשויות להיות במצב משבר לפני שהן פונות בבקשת תמיכה וסיוע (Geen, 2004), כדאי לשקול כי עובדים סוציאליים יציעו להן עזרה בנוגע לשימוש בשירותים וגישה אליהם ברגע שהילד משולב באומנה (Harden, 2004).

אפשרות למתן טיפול נפשי פרטני להורים באומנת קרובים - במקרים בהם התגובה הרגשית של ההורים באומנת הקרובים ביחס לאומנה היא קשה, עקב מתח או דיכאון, יש צורך בהתערבות אינדיבידואלית של מנחה האומנה או בהפניה לתמיכה בשירותי בריאות הנפש (Cohon et al., 2005).

גיוס משפחות ותיקות באומנת קרובים לתפקידי מנטורים, ויצירת קבוצות תמיכה - במקומות רבים, הורים ותיקים באומנה רגילה מגויסים כדי לשמש מנטורים להורי אומנה רגילה חדשים. גישה זו עשויה להתאים גם למשפחות באומנת קרובים (Geen, 2003). גישה אחרת ממנה הורים באומנה רגילה מפקים תועלת רבה היא קבוצות תמיכה, וניתן ליישמה גם עם משפחות באומנת קרובים. מעבר לתמיכה הרגשית שמספקות קבוצות התמיכה, ניתן להסתייע בהן להפצת מידע לגבי שירותי הרווחה והשירותים הזמינים לאומנת הקרובים (Geen, 2003; Mayfield et al., 2002).

תיעוד מקרי אומנת קרובים מוצלחים ("למידה מהצלחות") - מומלץ כי במקרים בהם שיתוף הפעולה בין המשפחות באומנת קרובים ובין העובדים הסוציאליים היה מועיל והליווי היה טוב, שירותי הרווחה יגדירו ויתעדו את התפקידים, הזכויות, ותחומי האחריות של כל השותפים המעורבים בשירות (Gordon et al., 2003). זאת, כדי לספק למבוגרים, והיכן שמתאים גם לילדים, ידע מניסיון של אחרים, במיוחד במשפחות בהן נשמר קשר עם ההורה המוליד או שסביר שיהיה איחוד מחדש עם ההורים המולידים (Cohon et al., 2005).

לסיכום, לפי Pasztor et al. (2002) מודל מקיף לעבודה עם משפחות אומנת קרובים צריך לכלול שלושה מאפיינים מהותיים: (א) גישה הוליסטית שמתמקדת בכל בני המשפחה; (ב) גישה רב תחומית המבטיחה תמיכה הוגנת ושוויונית בהיבטים שונים הקשורים לטיפול בילד: המשפטי, הרפואי, ההתנהגותי, החינוכי/לימודי והיחסים במשפחה; (ג) גישה אקולוגית, הכוללת סגור לטובת שינוי ברמת המדיניות. מודל אפקטיבי, לפי חוקרים אלה, יכול לספק תשומת לב רב-תחומית לכל המשפחה. לדוגמה, המודל של Edgewood's Kinship Support Network הוא מודל הוליסטי, רב תחומי, המפנה את המשפחות והילדים לשירותים בסיסיים, מעניק תמיכה באמצעות הורים ותיקים באומנת קרובים ומספק שירותי הפוגה מהמתחים היומיומיים שחוות משפחות אלה. העבודה במרכז מתמקדת בנושאים, כמו: בריאות הנפש, יחסים במשפחה וכישורי חיים, והתכניות נעות ממניעה והתערבות מוקדמת לטיפול יומי בקהילה ועד לשירותים חוץ ביתיים הכוללים גם לינה (מתוך: www.edgewood.org/whatwedo/kinship).

ביבליוגרפיה

- דוח הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה בראשות השופטת סביונה רוטלוי. 2003. **דוח ועדת המשנה בנושא השמה חוץ ביתית**, ירושלים: משרד המשפטים.
- זעירא, ע', עטר-שוורץ, ש', בנבנישתי, ר'. 2012. ילדים ובני נוער בהשמה חוץ ביתית בישראל-סוגיות ואתגרים. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, כרך כ', גליון 36 : 9-16.
- סילמן, י'. 2014. **דין וחשבון הוועדה לבחינת מדיניות המשרד בנושא הוצאה של ילדים למסגרות חוץ-ביתיות ונושא הסדרי ראייה**. דוח ביניים.
- עמיאל, ש' ושורק, י'. 2014. **גיוס משפחות לשירותי אומנה: סקירת ספרות**. מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל, ירושלים. דמ-682-14
- עמיאל, ש' ושורק, י'. 2014. **מתבגרים באומנה: סקירת ספרות**. מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל, ירושלים. דמ-681-14
- שורק, י' סבו-לאל, ר' ובן סימון ב'. 2014. **שירותי האומנה בישראל – תהליכי שינוי ותמונת מצב**. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. דמ-664-14
- Attar-Schwartz S. 2011. "Maltreatment by Staff in Residential Care Facilities: The Adolescents' Perspectives". **Social Service Review**, 85(4): 635-664.
- Berrick, J. D., Barth, R. P., & Needell, B. 1994. "A Comparison of Kinship Foster Homes and Foster Family Homes: Implications for Kinship Foster Care as Family Preservation". **Children and Youth Services Review** 16 (1-2): 33-63.
- Broad, B. 2002. "All in the Family". **Community Care** 1436: 38-39.
- Burke, S., & Schmidt, G. G. 2009. "Kinship Care in Northern British Columbia". **Child Welfare** 88(6): 127-142.
- Cohon, D., Hines, L., Cooper, B., Packman, W. & Siggins, E. 2005. "Preserving Family: Themes from a Qualitative Study of Kin Caregivers". **Journal of Family Strengths** 8(1): 43-64.
- Dolev, T., Ben Rabi, D., and Zemach-Marom, T. 2009. "Residential Care for Children "At Risk" in Israel: Current Situation and Future Challenges". In M.E. Courtney & D. Iwaniec (Eds.), **Residential Care of Children: Comparative Perspectives** (pp. 72-87). New York: Oxford University Press.
- Ehrle, J., and Geen, R. 2002. "Kin and Non-Kin Foster Care-Findings from a National Survey." **Children and Youth Services Review** 24(1/2): 15-35.
- Farmer, E. 2010. "What Factors Relate to Good Placement Outcomes in Kinship Care?". **British Journal of Social Work** 40: 426-444.
- Geen, R. 2004. "The Evolution of Kinship Care Policy and Practice". **Children, Families, and Foster Care** 14(1): 131-151.

- Geen, R. 2003. **Foster Children Placed with Relatives Often Receive Less Government Help**. *Series A, No. A-59, April*. The Urban Institute. Washington, DC.
- Gladstone, J. W., & Brown, R. A. 2007. "Grandparent's and Social Workers' Experiences with the Child Welfare System: A Case for Mutual Resources". **Children and Youth Services Review** 29: 1439-1453.
- Gordon, A. L., Mckinley, S. E., Satterfield, M. L., & Curtis, P. A. 2003. "A First Look at the Need for Enhanced Support Services for Kinship Caregivers". **Child Welfare League of America**: 77-97.
- Harden, B. J. 2004. "Safety and Stability for Foster Children: A Developmental Perspective". **Children, Families, and Foster Care** 14(1): 30-47.
- King, M.M. 2013. **Stability and Change in Institutional Out-of-Home Childcare Provision**. (Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of MSc in Comparative Social Policy at the University of Oxford).
- Langer, E. J. 1989. **Mindfulness**. Menlo Park, CA. Addison-Wesley Publishing.
- Mayfield, J., Pennucci, A., & Lyon, C. 2002. **Kinship Care in Washington State: Prevalence, Policy, and Needs**. Washington State Institute for Public Policy. Document Number: 02-06-3901.
- Pasztor, E. M., Goodman, C. C., Potts, M., Santana, M. I., & Runnels, R. A. 2002. **Kinship Caregivers and Social Workers: The Challenge of Collaboration**. Berkeley: University of California at Berkeley, California Social Work Education Center.
- Scannapieco, M., & Jackson, S. J. 1996. "Kinship Care: The African American Resilient Response to Family Preservation". **Social Work** 41: 190-196.
- Thouburn, J., & Courtney, M. 2011. "A Guide through the Knowledge Base of Children in Out-of-Home Care". **Journal of Children's Services** 6(4): 210-227.
- Whitley, D. M., White, K. R., Kelley, S. J., & Yorke, B. 1999. "Strengths-Based Case Management: The Application to Grandparents Raising Grandchildren". **Families in Society** Mar/Apr, 80, 2; ProQuest Central 110-119.
- Wilson, D. B. 1999. "Kinship Care in Family-Serving Agencies". In R. L. Hegar & M. Scannapieco (Eds), **Kinship Foster Care: Policy, Practice and Research** (p. 86). New York: Oxford University Press. www.edgewood.org/whatwedo/kinship